

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Zbigniewa Szczębarzy: "Kultura chrześcijańska w ujęciu Karola Wojtyły - Jana Pawła II, Lublin 2023, ss. 204

Wstęp

Człowiek jako jedyna istota na ziemi, tworzy kulturę, tworzy ją zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym. Jest więc podmiotem, twórcą kultury. Jako istota rozumnowolna jest także sam kształtowany i rozwijany przez dzieła kultury, które tworzy sam i które tworzą inni. Jest zatem podmiotem i zarazem przedmiotem kultury. Poprzez dzieła kultury udoskonala i rozwija wielorakie uzdolnienia swojego ducha i ciała, staje się pełniejszym w swoim bytowaniu, potwierdza się jako człowiek, a także swoimi dziełami kultury, które tworzy, ubogaca innych. Dzieła kultury, dzieła ludzkiego ducha są trwalsze od dzieł materialnych, przyrodniczych, ich trwanie przedłuża się poza ziemskie życie człowieka i sięga do wieczności. Stąd też działalność kulturalna człowieka jest tak ważna i winna stawać się przedmiotem refleksji i zadumy. Działalność tę docenia dziś wielu przywódców narodów i różne, liczące się w świecie, organizacje międzynarodowe. Problemy kultury, jej właściwe rozumienie, tworzenie i rozwój stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania i zatroskania ludzi Kościoła. Kościół był, jest i chce być mecenasem kultury. Chce uczestniczyć w procesie jej tworzenia i rozwoju. Można powiedzieć, że współtworzenie kultury, czuwanie nad jej prawidłowym rozwojem, jest jednym z naczelných zadań Kościoła, jest istotnym elementem jego misji w świecie. Bardzo czytelnym wyrazem zatroskania Kościoła o sprawy kultury było powołanie do życia w 1982 roku przez papieża św. Jana Pawła II Papieskiej Rady Kultury.

Ogromny wkład w dzieło rozumienia i ukazania znaczenia kultury ma kard. Karol Wojtyła - Jan Paweł II. Jego spojrzenie na kulturę ma charakter personalistyczny i mieści się w klasycznym nurcie filozofii i myśli chrześcijańskiej. Bazuje on na przesłankach Objawienia i antropologicznym, personalistycznym doświadczeniu. Model ten został

zaprezentowany, dużym wkładem ,wówczas ks. arcybiskupa Karola Wojtyły, w „Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym" Soboru Wat. II. (KDK 53-62). Kultura w rozumieniu Soboru nie jest zjawiskiem autonomicznym w stosunku do człowieka. Owszem jest z nim istotowo związana, jest od niego pochodna, w jakiś sposób kreuje go. Jednakże tym, co ją najbardziej znamionuje jest to, iż człowiek jest jej jedynym twórcą. Człowiek żyje w kulturze i przez kulturę, właśnie dlatego, że tylko on ją tworzy i że jest ona właściwym sposobem jego życia. Ów antropologiczny rys kultury uwydatnił bardzo wyraźnie Jan Paweł II w słynnym przemówieniu w siedzibie UNESCO – Międzynarodowej Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wychowania Nauki i Kultury w Paryżu w dniu 2 czerwca 1980 roku. Przemawiając do przedstawicieli narodów całego świata, wychodząc od słów św. Tomasza z Akwinu: „Genus humanum arte et ratione vivit", Jan Paweł II powiedział: „Znaczenie istotne kultury polega na tym, że jest ona właściwym kształtem życia człowieka, jako takiego. Człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze. Jego życie jest kulturą, również i w tym znaczeniu, że poprzez nią człowiek odznacza i odróżnia się od całej reszty istnień wchodzących w skład widzialnego świata: Człowiek nie może obejść się bez kultury. [...] Człowiek, który w widzialnym świecie jest jedynym ontycznym podmiotem kultury, jest też jedynym właściwym jej przedmiotem i celem. Kultura jest tym, przez co człowiek, jako człowiek, staje się bardziej człowiekiem: bardziej "jest". Na tym także opiera się owo kapitalne rozróżnienie pomiędzy tym, kim człowiek jest, a tym, co posiada, pomiędzy "być", a "posiadać". [...] Człowiek, i tylko człowiek, jest sprawcą i twórcą kultury; człowiek, i tylko człowiek, w niej się wyraża i w niej się potwierdza"¹.

Tekst powyższy stanowi kwintesencję papieskiej nauki o kulturze. Niniejsze rozumienie kultury jest rozumieniem podstawowym. Bazuje ono na całościowym widzeniu człowieka jako jedności ciała i duszy, osoby i wspólnoty, istoty rozumnej i wolnej. W tym podstawowym znaczeniu kultura jest pojmowana jako wszelki przejaw rozumno-wolnej działalności człowieka.

Jest rzeczą bardzo pożyteczną, że fenomen kultury w ujęciu klasycznym jest przypominany i dopracowywany. Dowodem na to jest praca doktorska pana mgr Zbigniewa

¹ Jan Paweł II, W imię przyszłości kultury, Przemówienie w UNESCO Paryż, 2 czerwca 1980,6,7, w: :Jan Paweł II, Wiara i kultura (Dokumenty, przemówienia, homilie), wybór tekstów i oprac. red. Ks. M. Radwan, ks. S. Wylężek, T. Gorzkula, Rzym - Lublin 1988, s.54,55.

Szczębarry, napisana na seminarium Filozofii Boga i filozofii społeczeństwa, w Instytucie Filozofii Teoretycznej KUL, pod kierunkiem prof. dr hab. Włodzimierza Dłubacza.

1. Prezentacja problemu i struktury rozprawy

Główny problem rozprawy autor sformułował w pierwszych dwóch zdaniach "Wstępu", pisząc: "Przedmiotem niniejszej rozprawy jest zagadnienie kultury chrześcijańskiej w myśli Karola Wojtyły - Jana Pawła II. Poddano tu analizie jego refleksję dotyczącą kultury jako sposobu życia ludzkiego, zarówno w wymiarze doczesnym, jak i wiecznym" (s. 4).

W strukturze rozprawy znajdujemy wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, oraz bibliografię .

W rozdziale pierwszym zatytułowanym: "Człowiek jako osoba" (s. 18-49) autor najpierw naszkicował koncepcję człowieka kard. Wojtyły - Jana Pawła II , w której człowiek jest postrzegany jako jedyny byt, który posiada strukturę cielesno-duchową, jest substancją natury rozumnej, uznawaną za najwyższą formę bytowania na ziemi. Następnie dość obszernie przestawił zagadnienie sposobu istnienia człowieka jako osoby. Zaprezentował te przymioty i działania, które zdaniem badanego Autora wyróżniają człowieka w przyrodzie i w społeczeństwie. Człowiek jako osoba transcenduje świat przyrody przez poznanie intelektualne, wolność jako stanowienie o sobie i zdolność do miłości. Jako byt osobowy cieszy się także prawną podmiotowością, godnością i zupełnością. Odznacza się także religijnością, będąc otwartym na Boga. W końcowej części rozdziału autor przedstawia człowieka jako istotę kulturotwórczą.

Rozdział drugi rozprawy nosi tytuł: "Filozoficzna wizja kultury" (s. 50-82) i przedstawia koncepcję kultury kard. Wojtyły- Jana Pawła II. Wedle tego Myśliciela człowiek jest twórcą, nosicielem i celem kultury, czyli jest podmiotem i przedmiotem kultury, jest tym, który tworzy kulturę i zarazem tym, który przez kulturę jest tworzony. W drugiej części rozdziału mamy zaprezentowane cztery podstawowe dziedziny kultury: naukę, moralność, sztukę i religię. - z pokreśleniem funkcjonujących w nich wartości: prawdy, dobra, piękna i świętości.

W trzecim, rozdziale zatytułowanym : "Chrześcijański charakter kultury" (s. 84-120), autor wskazał na to, co wyróżnia kulturę chrześcijańską spośród innych kultur. Przypomniał, że kultura chrześcijańska powstała w wyniku połączenia greckiej myśli filozoficznej i religii judeo-chrześcijańskiej. Są one fundamentem chrześcijańskiej koncepcji kultury. Chrześcijański rys kultury przyniosło Boże Objawienie, a w szczególności osoba Boga Wcielonego - Jezusa Chrystusa. Autor podkreślił, że zdaniem kard. Wojtyły - Jana Pawła II , człowiek, mimo niedoskonałości ludzkiej natury, jest w stanie osiągnąć świętość, jeśli tylko przybliży się do Chrystusa, by karmić się słowem Bożym i sakramentami.

Tytuł czwartego rozdziału brzmi: "Koncepcja cywilizacji miłości" (s. 122-176). Rozdział ten ma charakter podsumowujący, zwięźający wcześniejsze rozważania. Autor w nim podejmuje się porównania dwóch rzeczywistości określanych mianem kultury i cywilizacji. Przytacza także czynniki konstytuujące cywilizację miłości: prymat osoby przed rzeczą, etyki przed techniką, "bycie" przed posiadaniem i miłosierdzia przed sprawiedliwością.

Tekst główny rozprawy zwięźa "Zakończenie" (s. 177-179), w którym autor podsumowuje całość swoich rozważań. Rozprawa kończy się wykazem Bibliografii (ss. 180-203) oraz Wykazem skrótów (s. 204). Bibliografię podzielił autor na trzy główne działy: Literaturę źródłową Karola Wojtyły, Literaturę źródłową Jana Pawła II (Encykliki, Adhortacje apostolskie, Listy apostolskie, Orędzia, Katechezy, Przemówienia i homilie, Publikacje książkowe Jana Pawła II) oraz Opracowania i Literaturę pomocniczą

2. Ocena rozprawy w aspekcie formalnym i merytorycznym

A. Wartość rozprawy w aspekcie formalnym

Rozprawa mgr Zbigniewa Szczębarry spełnia metodologiczne wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Posiada logiczną, klarowną strukturę, wytyczoną klasycznym rozumieniem kultury. Jest w niej dobrze skonstruowany "Wstęp", chociaż niezbyt wyczerpująco omówiona jest literatura przedmiotu, co wpłynęło na niewielką ilość przypisów we "Wstępie" i także nie pozwoliło autorowi dokładniej umotywić zasadności podjęcia takiego problemu w swojej pracy. Liczne przypisy i to dobrze sporządzone, znajdujemy w korpusie rozprawy. Budzą one zaufanie do rzetelności autora w wykorzystaniu odpowiednich tekstów źródłowych i opracowań, dotyczących omawianych w pracy wątków. W końcowej części "Wstępu" znajdujemy ukazanie struktury rozprawy. Można też było nieco więcej uwagi poświęcić zastosowanej w pracy metodzie. Pozytywną ocenę metodologiczną należy odnieść także do "Zakończenia", gdzie autor przypomina, jakie zadanie sobie postawił i jak je w poszczególnych etapach zrealizował. Jest dobre podsumowanie przeprowadzonych rozważań. Jest także poprawne wskazanie na rysy charakterystyczne papieskiej wizji kultury chrześcijańskiej w kontekście innych koncepcji kultury. Natomiast brakuje odpowiedzi na pytanie, co nowego wnosi rozprawa autora do dotychczasowej literatury dotyczącej wizji kultury przez kard Karola Wojtyłę - Jana Pawła II. W końcowej części "Zakończenia" można było także wskazać na kierunki dalszych badań i poszukiwań na bazie przeprowadzonych rozważań.

B. Wartość rozprawy w aspekcie merytorycznym

Biorąc pod uwagę główny problem podjęty w rozprawie, można by powiedzieć, że autor miał stosunkowo łatwe zadanie do wykonania, gdyż miał ułatwiony dostęp do literatury przedmiotu i to w języku polskim. Jednakże, gdy śledzimy przebieg przeprowadzonych w rozprawie rozważań, dochodzimy do wniosku, że wykonanie postawionego sobie zadania nie było takie łatwe ze względu na ogrom wielowątkowego materiału. Ks. Marian Radwan, dokonując wyboru dokumentów, przemówień i homilii do wydanego przez Redakcję Wydawnictw KUL, napisał we "Wstępie" do książki "Jan Paweł II Wiara i Kultura" (Rzym-Lublin 1988) następujące słowa: "Wypowiedzi Ojca Świętego zawierają tak wiele różnorodnych i wielokierunkowych analiz, że byłoby rzeczą ryzykowną samo ich wyliczanie" (s. 13). Jednakże autor recenzowanej rozprawy poradził sobie z tą trudnością w pomysłowy sposób. Należy podkreślić, że najważniejsze teksty źródłowe kard. Karola Wojtyły - Jana Pawła II na temat kultury zostały w pracy uwzględnione. Interpretacje tych tekstów podejmowane przez autora są zasadne. Analizy, streszczenia, referowania, oceny prowadzone są z dość dużym kunsztem filozoficznym. Widoczna tu jest duża samodzielność i zachwyty do właściwego rozumienia kultury u badanego myśliciela, jakim był Karol Wojtyła - nasz wielki, święty Papież.

3. Zastrzeżenia i znaki zapytania

Lektura rozprawy mgr Zbigniewa Szczębarry dostarczyła recenzentowi dużo intelektualnej satysfakcji, ale wzbudziła także w niektórych fragmentach pewien niedosyt i znaki zapytania. Recenzent w związku z tym zgłasza kilka pytań do autora rozprawy, które mogą być przedmiotem dyskusji w czasie publicznej obrony rozprawy, a które - pragnę podkreślić - nie obniżają wartości zaprezentowanej rozprawy.

a) Pierwsza uwaga krytyczna dotyczy zaistnienia kultury i cywilizacji chrześcijańskiej. Autor nie zawsze był konsekwentny we wskazaniu źródeł kultury chrześcijańskiej; np. na początku rozdziału trzeciego, zatytułowanego "Chrześcijański charakter kultury" autor napisał: "Czym jest kultura chrześcijańska - spytajmy na wstępie. Skąd ona się wywodzi i co jest jej istotą - treścią przewodnią? Ujmując najprościej, kultura chrześcijańska jest rozumiana klasycznie kulturą europejską, która powstała w wyniku zespolenia (sprzęgnięcia) ze sobą klasycznej kultury Greków (filozofii) z religią judeo-chrześcijańską. Zatem kultura jest syntezą wiedzy i wiary". Do tego tekstu autor umieścił przypis odnoszący się do trzech przedstawicieli klasycznej filozofii: Włodzimierza Dłubacza, o. Mieczysława A. Krąpca oraz Henryka Kieresia. M.A. Krąpiec w tekście, do którego nas autor odsyła, napisał: "Kultura

chrześcijańska jest interesującą syntezą historyczną kultury religijnej, biblijnej oraz kultury antycznej Grecji i Rzymu" (M.A. Krapiec. *Odzyskać świat realny* < Lublin 1999, s. 407). Z kultury antycznej Krapiec wymienił oprócz Grecji także Rzym. Podobnie czynił to kard. Wojtyła oraz wymienieni wyżej profesorowie i inni historycy kultury. Jednakże autor w innych miejscach rozprawy, np. na s. 87, wymienił źródła kultury chrześcijańskiej tak jak trzeba, pisząc: "Już od samego początku synteza greckiej myśli filozoficznej i dorobku Rzymian w dziedzinie prawa dokonana na gruncie chrześcijańskiego Objawienia, była głęboko humanistyczna (s. 87).

b) W końcowym fragmencie "Zakończenia" autor próbował odpowiedzieć na pytanie przez siebie postawione: co Jan Paweł II wnosi do rozumienia kultury chrześcijańskiej? Na to pytanie poprawnie odpowiedział. Jednakże powinien był odpowiedzieć także na pytanie, co jego rozprawa wnosi do publikacji autorów, którzy dotychczas pisali na temat kultury w ujęciu kard. Karola Wojtyły - Jana Pawła II ?.

c) Po lekturze rozprawy można mieć pewien niedosyt, że za słabo został podkreślony wkład kultury chrześcijańskiej dla kultur historycznych i współczesnych oraz wkład kultury chrześcijańskiej, a szczególnie religii chrześcijańskiej, na inne dziedziny kultury: naukę, etykę (moralność) i sztukę.

Wiemy, że kultura śródziemnomorsko-atlantyczna jest przeniknięta niemal we wszystkich swoich rozgałęzieniach i odmianach pierwiastkami religijnymi, ewangelicznymi. W czasach najnowszych wielokrotnie podejmowano próbę oczyszczenia tej kultury z pierwiastków religijnych. Niektórzy uważali, że eliminacja z tej kultury Boga i religii otworzy narodom drogę do wolności i do prawdziwego rozwoju ludzkości. Poglądy takie szerzyli m.in.: Karol Marks, Fryderyk Engels, Fryderyk Nietzsche, Zygmunt Freud, Jean -Paul-Sartre, by wymienić tylko niektórych. Doświadczenie historyczne dzielące nas od okresu proklamacji "śmierci Boga" przez tych myślicieli uczy, że prowadzi ona do destrukcji człowieka, do poddania go fałszywym absolutom - bożkom czyli do zniewolenia

W związku z tym przypomnieniem można postawić pytanie, w czym tkwi oryginalność i wartość kultury chrześcijańskiej i co można by zaoferować z chrześcijańskiej kultury dla zwolenników ateistycznych koncepcji kultury?.

Problemy te mogą być przedmiotem dyskusji podczas obrony rozprawy.

d) W rozprawie spotykamy w wielu miejscach powtórzenia. W niektórych przypadkach są one usprawiedliwione, gdyż znajdują się w innym kontekście myślowym, niektóre zaś można by zredukować bez większego uszczerbku dla pracy.

5.. Wniosek końcowy

Wskazane wyżej usterki, znaki zapytania, czy też wątpliwości, nie mają charakteru istotnego i w niczym nie osłabiają końcowej, całościowej oceny recenzowanej rozprawy, która jest zdecydowanie pozytywna. W końcowym wniosku stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Zbigniewa Szczębarry jest owocem dojrzałej refleksji filozoficznej nad kulturą chrześcijańską w ujęciu kard. Karola Wojtyły - Jana Pawła II. Rozprawa spełnia wymogi metodologiczne i merytoryczne stawiane rozprawom doktorskim; jest odpowiedzią na postawiony problem. Rozprawa stanowi ważny przyczynek do badań nad rozumieniem kultury w klasycznym nurcie filozofii, który reprezentował badany Autor, kard. Karol Wojtyła - Jan Paweł II. . Promuje zasadnie przekonanie, że prezentacja kultury w klasycznym nurcie filozofii jest najbardziej obiektywna i zasadna. Bazuje bowiem na metafizyce i antropologii personalistycznej i na Objawwieniu. Mając na uwadze doniosłość problemu, jego aktualność i merytorycznie dobre przedstawienie, postuluję, by po małych poprawkach, mogła ta praca ukazać się drukiem. Jeszcze raz stwierdzam, że rozprawa w pełni spełnia zadość wymogom stawianym rozprawom doktorskim. Wnoszę przeto wniosek do Rady Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego o kontynuowanie dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bp prof. dr hab. Ignacy Dec

Instytut Filozofii Chrześcijańskiej

w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu

Wrocław - Świdnica, 22 października 2024 r.